ANTIK DAVR OLIMLARINING IJTIMOIY FALSAFIY G'OYALARI

Mardonova Nigora Zafarovna
mardonova.nigora@icloud.com
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada antik davr olimlarining ijtimoiy falsafiy qarashlari, ularning inson, jamiyat va davlat haqidagi g'oyalari chuqur tahlil qilingan. Antik falsafa inson tafakkurining ilk uyg'onish bosqichi bo'lib kelajak uchun ijtimoiy nazariyalarning shakllanishiga poydevor yaratgan .Tadqiqot davomida Suqrotning axloqiy o'zlikni anglash haqidagi ta'limoti, Aflotunning ideal davlat konsepsiyasiga oid g'oyalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Antik davr, ijtimoiy falsafa, axloq, adolat, davlat, jamiyat, tabiat, aql, erkinlik, falsafaviy g'oyalar, qadimgi Yuniniston, qadimgi Rim.

Аннотация. В данной научной статье представлен глубокий анализ социально-философских воззрений античных учёных, их представлений о человеке, обществе и государстве. Античная философия явилась первым этапом пробуждения человеческой мысли и заложила основу для формирования социальных теорий будущего. В ходе исследования анализируются учение Сократа о понимании нравственной идентичности и идеи Платона о концепции идеального государства.

Abstract. This scientific article provides an in-depth analysis of the social philosophical views of ancient scholars, their ideas about man, society, and the state. Ancient philosophy was the first stage of the awakening of human thought and laid the foundation for the formation of social theories for the future. During the study, Socrates' teachings on the understanding of moral identity and Plato's ideas on the concept of the ideal state are analyzed.

KIRISH.

Antik davr eramizdan avvalgi IX-I asrlar oralig'idagi qadimiy Yunoniston va Rim davri. Antik davr falsafasi inson tafakkurining ilk uyg'onish bosqichini ifodalaydi. Bu davrda tabiat, inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalalari markaziy o'rinni egallagan. Qadimgi Yunoniston va Rim mutafakkirlari inson hayotining ma'nosi, adolat, davlat tuzilishi va axloqiy qadriyatlar haqida chuqur falsafiy qarashlarni ilgari surganlar. Aynan antik falsafa ijtimoiy tafakkurning poydevorini yaratib, keyingi asrlar falsafasiga kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Antik davr ijtimoiy falsafasining shakllanishi

ASOSIY QISM

Antik falsafa miloddan avvalgi VI–V asrlarda Sharq sivilizatsiyalarining ta’siri ostida Yunonistonda paydo bo‘lgan. Bu davrda inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik, jamiyatning tabiiy tartibi, adolat va erkinlik g‘oyalari falsafiy tahlil markazida bo‘lgan. Fikr erkinligi, mantiqiy mushohada va dalillash metodlari ijtimoiy tafakkurni rivojlantirgan. Mifologik tafakkurdan falsafiy tafakkurga o‘tish

Antik davrda ijtimoiy fikr dastlab mifologik tasavvurlarga asoslangan edi. Olamdagi tartib, adolat, hokimiyat va inson hayoti xudolarning irodasi bilan izohlanar edi. Ammo mil. avv. VI asrdan boshlab, miletlik faylasuflar — Fales[1], Anaksimandr[2], Anaksimen[3] — tabiat va jamiyat hodisalarini aql bilan tushuntirishga harakat qildilar. Shu tariqa, ijtimoiy tafakkur mifologik tushunchalardan ilmiy mantiqqa o‘ta boshladi. Inson va jamiyat markazga chiqishi. Antik davrning buyuk mutafakkiri Suqrot[4] (mil. avv. 469–399 y.) insonni falsafaning markaziga qo‘ygan. U “O‘zingni bil” degan g‘oyani ilgari surib, jamiyatni axloqiy yetuk shaxslar orqali isloh qilish mumkinligini ta’kidlagan. Suqrotga ko‘ra, adolatli jamiyat – bu har bir inson o‘z burchini biladigan va unga amal qiladigan jamiyatdir. U davlat kuch bilan emas, balki axloq va ma’rifat bilan boshqarilishi kerak, degan fikrni ilgari surgan. Suqrotning fikricha, jamiyatning mukammalligi har bir insonning axloqiy kamolotiga bog‘liq. Shu tariqa, ijtimoiy falsafa birinchi marta axloq bilan siyosatni uyg‘unlashtirdi. Suqrot maktabi (axloqiy-ijtimoiy yo‘nalish). Suqrot (mil. avv. 469–399 y.) asos solgan maktab insonning ichki dunyosi, axloqiy mas’uliyati va jamiyat oldidagi burchini tahlil qilgan. U “O‘zingni bil” shiorini ilgari surib, ijtimoiy hayotda axloqiy bilim eng muhim qadriyat deb hisoblagan.

[5]Aflotun (Platon)ning ijtimoiy falsafasi. Aflotun (mil. avv. 427–347 y.) “Davlat” asarida ideal jamiyat tuzilishini tasvirlagan. U jamiyatni uch tabaqaga ajratgan: hokimlar (donolar), jangchilar (himoyachilar) va ishlab chiqaruvchilar (mehnatkashlar). Har bir tabaqa o‘z vazifasini to‘g‘ri bajarsa, adolat qaror topadi, deydi u. Aflotun uchun eng muhim qadriyat – bu g‘oyaviy adolat, ya’ni har kim o‘z tabiiy rolini bajarishi. [6]Arastu (mil. avv. 384–322 y.) jamiyatni “tabiiy mavjudot” deb atagan. Uning fikricha, inson ijtimoiy mavjudotdir (“zoon politikon”), ya’ni inson faqat jamiyatda o‘z mohiyatini ro‘yobga chiqaradi. Arastu demokratiya, monarxiya va aristokratiya kabi boshqaruv shakllarini tahlil qilib, ularning afzallik va kamchiliklarini ko‘rsatgan. U o‘rta tabaqa jamiyatning barqarorlik omili ekanini ta’kidlagan. Antik falsafaning asosiy g‘oyalari. Antik davr ijtimoiy falsafasining asosini quyidagi g‘oyalar tashkil etadi:

[1] Fales(mil.avv.624-546)-Miletlik eng qadimgi yunon faylasufi, loniyalik falsafa maktab asoschisi.
[2] Anaksimandr (mil.avv.610-546)-Miletlik faylasuf, Falesning shogirdi va Ioniyalik maktabning yirik vakili.
[3] Anaksimen (mil.avv. 585-525)- Miletlik faylasuf, Anaksimandrning izdoshi.
[4] Suqrot (mil.avv. 470-399) – qadimgi Afina faylasufi, G’arb falsafasining asosiy tamoyillarini shakllantirgan mutafakkir.
[5] Aflotun davlat asarida ideal jamiyat tuzilishini tasvirlab, adolat tamoyiliga asoslangandavlat modeliniishlab chiqqan va u jamiyatni 3 tabaqaga ajratadi ya’ni donishmandlar, qo’riqchilar va ishlab chiqaruvchilar
[6] Arastu(mil.avv.384-322)- qadimgi yunon faylasufi, Platon shogirdi va Aleksandr Makedonskiyning ustozi. U metafizika, etika, siyosat kabi ko’plab sohalarga asos slogan.

• Inson – jamiyatning markazida;
• Adolat va axloq – jamiyat barqarorligining asosi;
• Davlat tabiiy zarurat sifatida vujudga kelgan;
• Aql va mantiq – insonni boshqaruvchi kuch;
• Erkinlik va mehnat – inson baxtining manbai.

Antik davrdagi falsafiy maktablar va ularning ijtimoiy-falsafiy qarashlari. Milet maktabi (tabiiy-falsafiy yo‘nalish)

Miloddan avvalgi VI asrda paydo bo‘lgan Milet maktabi[7] (Fales, Anaksimandr, Anaksimen) falsafaning eng dastlabki maktablaridan biridir. Bu maktab vakillari tabiatdagi tartib va harakatni mantiqan tushuntirishga uringanlar. Ularning ijtimoiy qarashlariga ko‘ra, inson va jamiyat tabiatning bir qismi bo‘lib, har bir mavjudot muayyan “asos” (arkhe)dan kelib chiqadi. Miletlik faylasuflar ijtimoiy tafakkurda tabiiy tartib tushunchasini kiritib, jamiyatdagi adolat va barqarorlik ham tabiiy qonunlarga asoslanishi kerak degan fikrni ilgari surganlar. Stoa maktabi[8] (stoitsizm — axloqiy va kosmopolitik yo‘nalish) . Stoa maktabi (Zenon, Seneka, Mark Avreliy) insonning ichki dunyosi va erkinligiga e’tibor qaratgan. Ularning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, inson haqiqiy baxtga faqat aql va ruhiy tinchlik orqali erishadi. Stoiklar insonni “butun insoniyatning bir qismi” deb bilganlar. Ularning fikricha, barcha insonlar teng va yagona umumiy qonunga — tabiat qonuniga bo‘ysunadilar. Bu g‘oya keyinchalik kosmopolitizm (ya’ni, “insoniyat yagona jamoa”) nazariyasiga asos bo‘ldi. Epikur maktabi (hedonistik yo‘nalish).Epikur (mil. avv. 341–270 y.) boshchiligidagi maktab inson hayotidagi baxt va huzur masalasiga falsafiy yondashgan. Epikurchilar fikricha, haqiqiy baxt — bu ruhiy osoyishtalik va qo‘rquvdan holi hayot. Ularning ijtimoiy qarashlariga ko‘ra, adolat insonlar o‘rtasidagi o‘zaro manfaat va kelishuv natijasidir. Ya’ni, jamiyatda tinchlik va tartib shaxslar o‘rtasidagi shartnoma orqali saqlanadi. Bu g‘oya zamonaviy ijtimoiy shartnoma nazariyasiga asos bo‘lgan. Antik davr falsafiy maktablari ijtimoiy fikr rivojida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Milet maktabi tabiat asosini tahlil qilgan bo‘lsa, Suqrot axloqni, Aflotun adolatni, Arastu siyosatni, Stoa va Epikur esa inson erkinligi va baxtini markazga qo‘ygan. Bu maktablar o‘zaro farq qilsa-da, ularni inson, aql va adolat g‘oyasi birlashtirib turadi. Ularning qarashlari bugungi kunda ham sotsiologiya, siyosatshunoslik va etika fanlari uchun falsafiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

XULOSA.

Antik davr olimlari ijtimoiy hayotning mohiyatini falsafiy jihatdan anglash orqali insoniyat tafakkuriga beqiyos hissa qo‘shdilar. Suqrot axloqni, Aflotun adolatni,

[7] Milet maktabi — mil. avv. VI asrda Yunonistonning Milet shahrida shakllangan eng qadimgi falsafiy maktab bo‘lib, tabiat hodisalarini afsonalardan mustaqil, aqliy va ilmiy asoslarda tushuntirishga intilgan. Maktabning asosiy vakillari Fales, Anaksimandr va Anaksimen bo‘lib, ular borliqning ibtidosi (arxesi) haqida turli nazariyalarni ilgari surgan. Milet maktabi G‘arb falsafasining boshlanish nuqtasi sifatida baholanadi.
[8] Stoa maktabi — mil. avv. III asrda Afinada Zeno Kitiylik tomonidan asos solingan falsafiy oqim bo‘lib, aql, fazilat va ichki osoyishtalikni inson hayotining bosh maqsadi deb biladi. Stoiklar ta’limotiga ko‘ra, baxtga erishish uchun tabiat qonunlariga muvofiq yashash, hissiyotlarni boshqarish va donolikni rivojlantirish zarur.

Arastu esa davlat va siyosatni tahlil markaziga qo‘ydi. Ularning qarashlari zamonaviy demokratiya, inson huquqlari va axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga asos soldi. Shuning uchun antik davr ijtimoiy falsafasi — insoniyat tafakkurining oltin davridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aflotun. Davlat (Politeia). – Afina, mil.avv 380-yillar, 380-420 bet.
2. Arastu. Siyosat (Politika). – Afina, mil. avv 330-yillar, 250-300 bet.
3. Epikur. Maktublar va aforizmlar. – Afina, mil. avv 300-yillar, 300 bet.
4. Seneka. Axloqiy maktublar. – Rim, mil. I asr, 500 bet.
5. Berdiyev, B. Falsafa tarixi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018-yil, 300 bet.
6. Tursunov, A. G‘arb falsafasi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021-yil, 250 bet.
7. Russell, B. Western Philosophy tarixi. – London: Routledge, 1946-yil (O‘zbekcha tarjimasi asosida), 700 bet.
8. Ksenofont. Suqrotning suhbatlari. – Afina, mil. avv. IV asr, 220 bet.
9. Russell, B. Western Philosophy tarixi. – London: Routledge, 1946-yil (o‘zbekcha tarjimasi asosida), 700 bet